

Janusz Górecki

WYSTAWA "WYSPA WŁADCÓW.
OSTRÓW LEDNICKI- SIEDZIBA PIERWSZYCH PIASTÓW"
W MUZEACH MAZOWSZA, POMORZA, WIELKOPOLSKI I PODLASIA

Horyzont czasowy wczesnego średniowiecza ma dla większości narodów europejskich wymiar szczególny, bowiem łączy się z powstaniem państw. W przypadku monarchii Piastów okres przełomu państwowego (ostatnio mówimy o "państwowej rewolucji"), to czas 2 połowy X w. Z tym właśnie momentem wiąże się również dzieje jednego z wczesnych ośrodków władzy Piastów - tytułowym Ostrowem Lednickim. To zapoznane przez długi czas miejsce odzyskało należną mu rangę dzięki intensywnym pracom archeologicznym, których rezultatami były odkrycia kamiennej i drewnianej architektury, cmentarzyisk, urządzeń infrastruktury wyspy - fortyfikacji, dróg, mostów z ich przyczółkami oraz ogromnych ilości zabytkowych materiałów ruchomych - tak pospolitych, jak i niezwykle cennych.

Część wyników pracy wielu zespołów badawczych zaprezentowano na tytułowej wystawie, którą udostępniono zarówno mieszkańcom stolicy, jak i Gdańska, Kalisza oraz Białegostoku (wcześniejsze stacje ekspozycji związane były z miastami Podkarpacia – Mielcem i Stalową Wolą; por. "Studia Lednickie", 2005: 8, 353-355).

Ogólny scenariusz wystawy (J. Górecki) i jej plastyczną wizualizację (W. Kujawa) opracowano w Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. W tym miejscu warto nadmienić, że o ile ogólna koncepcja wystawy nie ulegała zmianom, to w trakcie przygotowań do kolejnych prezentacji była ona wzbogacona o nowe treści merytoryczne. Analogicznie każda ze stacji wystawy posiadała zrealizowaną odrębnie aranżację plastyczną. W rezultacie nowe elementy wprowadzane w ogólną koncepcję wystawy czynią ją bardziej dynamiczną i interesującą w odbiorze.

Warszawska premiera ekspozycji miała miejsce 18 października 2004 r. w Państwowym Muzeum Archeologicznym ("Z otchłani wieków" 2004-2005: 59/1-4). Honorowy patronat nad nią objął Prymas Polski, kardynał Józef Glemp, który zwiedził ją w dniu otwarcia. W tym dniu odbyła się także konferencja prasowa prezentująca ekspozycję, zaś w programie 1 TVP dyrektor PMA dr Wojciech Brzeziński wraz z dr Januszem Góreckim z Muzeum na Lednicy przybliżyli telewizjom wystawę oraz zapraszali do jej zwiedzenia. Promocji ekspozycji służyła również, wyemitowana w

programie 2 Polskiego Radia, audycja Hanny Marii Gizy w "Klubie Ludzi Ciekawych Wszystkiego".

Ekspozycję zaaranżowano w jednej z głównych sal historycznego gmachu Arsenału - na powierzchni 250 m². W tym jednoprzestrzennym wnętrzu wydzielono (sztucznie) 2 pomieszczenia. Wypełniły je rozliczne zabytki, w tym 382 oryginałów oraz 17 w kopiach. Towarzyszyły im modele architektury lednickiej, wielkoformatowe zdjęcia oraz grupa manekinów. Zasadniczy wątek narracyjny tworzyło 51 barwnych plansz.

Autor ujął zagadnienie w dwóch płaszczyznach stanowiących dwie zasadnicze odsłony ekspozycji. W pierwszej z nich (wstępnej) skupił się na kilku głównych wątkach ilustrujących dzieje wczesnego państwa, a więc przedstawił jego organizację, chrystianizację i sakralny krajobraz Polski, a także rolę pełnioną przez siły zbrojne, z pomocą których panujący formował państwo. Ten fragment ekspozycji zamyka prezentacja sylwetek władców I-szej piastowskiej dynastii. Ważną rolę w dziejach wczesnego Kościoła naszych ziem zilustrowano tutaj z pomocą jednego z sakralnych zabytków stanowiących bezpośrednie świadectwo kultu relikwii, mianowicie przedmiotu najwyższej klasy artystycznej - kielicha Św. Wojciecha (kopia).

Główną część ekspozycji - jej kolejną odsłonę - stanowi opowieść o Ostrowie Lednickim. Jej ozdobą są pochodzące z wyspy zabytki - głównie przedmioty religijnego kultu oraz militaria. Te dwie grupy zabytków stanowią o znaczeniu i bogactwie Lednicy. Ich zbiór stawia tytułową wyspę w rzędzie najbogatszych stanowisk archeologicznych czasów X-XII w. na terytorium między Renem a Dnieprem.

Dla zabytków sakralnych - chrześcijańskiego kultu, wydzielono specjalne miejsce - na osi sali i po jej obu stronach. To wprawdzie niewielki ilościowo zbiór przedmiotów, jednak jego ideologiczny wymiar jest wyjątkowy. Szczególne treści nowej religii łączą się tutaj z najstarszą na naszych ziemiach bizantyjską stauroteką - specjalnym rodzajem relikwiarza - pojemnika - przeznaczonego do przechowywania cząstek Drzewa Świętego Krzyża Chrystusowego. Relikwiarz ten trafić mógł na Lednicę jako jeden z darów cesarza Ottona III, przekazanych Bolesławowi Chrobremu. Inne z zabytków tej grupy to służąca do deponowania relikwii niewielka skrzyneczka, przepiękne okucie liturgicznej księgi, czy nóż inkrustowany złotymi krzyżkami.

Od tzw. sakraliów autor prowadzi zwiedzającego do zbudowanych również na osi sali dwóch wielkoprzestrzennych gablot. Wprowadzenie do tej części wystawy oraz do klimatu epoki, o której opowiadają zabytki, łączy się z grupą postaci - manekinów - przybranych w stroje z epoki, o której opowiada wystawa. W pierwszej z wymienionych gablot obok drobnych przedmiotów ilustrujących bogactwo wystroju lednickiej architektury (szkiełka witrażowe, czy ołowiane teowniki oraz dachówki) i przepychy wyspowego dworu, zgromadzono liczne przedmioty związane z pozostałymi mieszkańcami Lednicy. Uwagę przyciąga tu biżuteria, brązowe misy, czy ciekawe rogowe pojemniki oraz wyciągnięte z wód jeziora Lednica zachowane w całości drewniane wiaderka, czy liczne czerpaki.

W kolejnej z gablot wyeksponowano część z najliczniejszego i najbogatszego na naszych ziemiach, oraz jednego z większych na Słowiańszczyźnie, zbioru uzbrojenia, jaki w przewadze pochodzi z wieloletnich podwodnych badań prowadzonych w sąsiedztwie wyspy oraz na trasie przebiegu łączących ją z łądem mostów. Hełm z

nosalem, koleczuga, miecze, liczne groty włócznie (m.in. okazy platerowane srebrem i pozłacane), zachowane z drewnianymi styliskami siekiery i topory, resztki przedzieckiego oporządzenia wojowników - ostrogi i strzemię, świadczą o ogromnej skali militaryzacji tego miejsca oraz o stoczony tu bitwie, rozegranej podczas przemarszu wojsk czeskiego księcia Brzetysława ku Gnieznu w 1038 r. Wśród militariów zwracają uwagę egzemplarze charakterystyczne dla kultury wikingów (m.in. wachlarzowate topory, groty zdobione w stylu Ringerike), a które poświadczają o obecności w zbrojnych drużynach panującego wojowników pochodzących ze Skandynawii. Najemni wojownicy z północy stanowili najpewniej trzon doborowych oddziałów naszych władców.

Dopełnienie głównego ciągu ekspozycyjnego stanowią gabloty umieszczone po jego obydwu stronach. Pokazano w nich m. in. pochodzącą najpewniej z dworskiej kuchni patelnię (jedyne taki okaz z terenu piastowskiej monarchii) oraz liczne przedmioty ilustrujące stopień agraryzacji zaplecza rezydencji lednickiej. Są to związane z uprawą ziemi rylce radeł, czy służące do zbioru zbóż sierpy i półkoski (w tym liczne z całymi zachowanymi drewnianymi rękojeściami).

Obok zabytków, istotną część wystawy wiąże się z prezentacją głównych elementów topografii Ostrowa Lednickiego. Zrealizowano ją poprzez wspomniane wcześniej plansze - narracyjne, ilustracyjne i ilustracyjno-tekstowe, jak i modele architektury oraz zdjęcia przybliżające zwiedzającemu charakter zabudowy tego miejsca - jego fortyfikacje, drogi, nawodne urządzenia komunikacyjne (mosty) i kamienne budowle pałacowe, sakralne oraz drewniane domostwa. W tej części ekspozycji mocno wyartykułowano znaczenie lednickiej budowli pałacowej oraz basenów do chrztu związanych z mającymi tu miejsce obrzędami przyjmowania nowej chrześcijańskiej wiary. Istotnych treści dostarczają również kolejne z plansz wskazujące na intensyfikację zasiedlenia ziem wokół wyspy, rolę lądowej i wodnej drogi komunikacyjnej przy której zlokalizowana jest Lednica. Kolejne z plansz ukazują różnorodność wczesnopiastowskiego uzbrojenia, zwracają uwagę na wodne środowisko jego pochodzenia oraz sięgają do ikonografii - ważnego źródła dokumentującego militaria.

Warszawska stacja wystawy miała swoje zakończenie w połowie marca 2005 r., po czym już z końcem następnego miesiąca (od 28 kwietnia) ekspozycja została uruchomiona w Muzeum Archeologicznym w Gdańsku (gdzie udostępniona była do 13 lipca 2005 r.). Autorom ekspozycji oddano na jej potrzeby nadzwyczaj ciekawe wnętrza piwnic muzealnego gmachu. Tutaj w jednej dużej sali - z beczkowym stropem i rzędem kolumn go wspierających pokazano wystawę w całkowicie odmiennie, od warszawskiej, aranżacji plastycznej. Jej dominującym akcentem była m. in. bordowa kolorystyka znakomicie podkreślająca stylowy klimat wnętrza. Wymiary sali (ok. 18 x 7,5 m) narzucały jednak pewne ograniczenia. Ich wynikiem była rezygnacja z części plansz i zdjęć. Nie przeszkodziło to jednak, jak sędzę, w pozytywnym odbiorze całości, bowiem mimo krótkiego okresu prezentacji ekspozycji odnotowano znaczną frekwencję.

Dwie kolejne stacje wystawy związane były z Muzeum Okręgowym w Kaliszu (17.01.-18. 03. 2007 r.) oraz największą instytucją muzealną północno-wschodniej

Polski – Muzeum Podlaskim w Białymstoku (gdzie ekspozycja otwarta 09. 11. 2007 r. trwać będzie do końca lutego 2008 r.). W Kaliszu, analogicznie jak w Gdańsku, na potrzeby wystawy zaadaptowano jedno wnętrze (ok. 120 m²). Dominującym akcentem uczyniono wielkogabarytowy podest, na którym wyeksponowano grupę manekinów oraz liczny zbiór wczesnośredniowiecznej ceramiki z badań Lednicy. Chociaż całość prezentacji została nieco „stłoczona“ nie wpłynęło to jednak na umniejszenie jej edukacyjno-poznawczych walorów. Jak okazało się, zagadnienia początków państwa oraz wczesnych ośrodków władzy, zilustrowane bogatymi zespołami zabytków z wykopalisk, znajdują zawsze żywe zainteresowanie, co przełożyło się na liczny udział kaliszan (w tym i uczniów, władz miejskich i duchownych) nie tylko w dniu inauguracji ekspozycji, ale i w trakcie jej trwania.

Oficjalnemu otwarciu ekspozycji lednickiej w gmachu ratusza białostockiego towarzyszyła ogromna frekwencja mieszkańców miasta – najliczniejsza po odnotowanej w Warszawie (gdzie podczas otwarcia tłum wypełnił całą dużą salę i dwie kondygnacje na wejściu do wystawy). W gmachu głównym Muzeum Podlaskiego udostępniono na potrzeby opisywanej wystawy 4 pomieszczenia (na ciekawym planie krzyża). W dominującej stalowopopielatej kolorystyce oraz śliwkowych odcieniach, z dobrym doświetleniem całości, ukazano materialne i ideowe znaczenie tytułowej wyspy.

W pierwszej z sal wypełnionej 16 planszami ilustracyjnymi i narracyjnymi przedstawiono problematykę przełomu państwowego - jego genezy, przyczyn oraz skutków. Zaakcentowano rolę nowej religii dla tego przełomu oraz organizacji Kościoła nakładającej się na organizację państwa. Nadto podkreślając wagę i znaczenie dróg komunikacyjnych (lądowych i wodnych) nakreślono podmiotową rolę sprawczą osoby panującego jako czynnika związanego z procesem formowania się wczesnego państwa. Osobnym punktem tej części ekspozycji uczyniono serię zdjęć dokumentujących obecny obraz Lednicy i jej ekspozycji plenerowych oraz skansenowskich.

Kolejna część prezentacji obejmowała przedstawienie kultury dworskiej (zabytki związane z elitami i wystrojem architektury) wraz z budowlami - pałacową i sakralną (modele): Wielkoformatowe zdjęcia obiektów reprezentacyjnych panującego oraz umocnień obronnych wyspy, to wraz z ponad 20 planszami ilustrującymi kształt X-XI-wiecznej siedziby władców istotne dopełnienie tego fragmentu wystawy.

Trzecia sala zdominowana została poprzez prezentację zabytków, na których panujący wsparł ideowo swoją władzę – przedmiotach kultu chrześcijańskiego. Odtworzono tutaj centrum lednickiej kaplicy pałacowej (atrapy kolumn, przykłady spotykanych w epoce fresków) i w ich obrębie ukazano wspomniane przedmioty. Największą rangę przydano włączonemu w „mechanizm ideowy“ wczesnej monarchii kultowi relikwii, zaakcentowanemu poprzez szczególną rolę, jaką, moim zdaniem, pełnił relikwiarz z częstką Krzyża. Jego wyjątkowe miejsce zdefiniowano w treści dwóch odrębnych narracyjnych plansz.

Ostatnią odsłonę wystawy pokazano w sali wschodniej (4). Skupiła ona największy zbiór przedmiotów pozyskanych głównie z podwodnych badań lednickich mostów, a pokazanych w dwunastu gablotach. Są to najróżniejszych kategorii militaria oraz

zabytki związane z obiegiem pieniężnym i wymianą (monety, wagi, odważniki). Potencjał wytwórczy rezydencji odzwierciedlają przedmioty z drewna (czerpaki, wiadra), poroża (pojemniki) oraz związane z eksploatacją gospodarczego zaplecza (rylce, radlice, półkoski, sierpy). Jednak to poziom militaryzacji siedziby władcy wskazuje na jej ważną rolę w systemie organizacji I-go państwa piastowskiego. Na wystawie można spojrzeć na 60 toporów, 27 grotów włóczni (z okazem o pełnym drzewcu długim na 280 cm) i ich dolnych okuć, uzbrojenie ochronne (hełm) oraz broń sieczną (miecze, w tym sygnowane stemplami wytwórcy z obszaru nadreńskiego). Na skandynawskie powiązania części tego uzbrojenia wskazałem uprzednio. Obrazu całości dopełniają ilustrujące zbrojne zmagania ludzkie materiały kostne – czaszki ze śladami wygojeń po ranach (od strzały i miecza) oraz kości długie z uszkodzeniami mechanicznymi powstałymi wskutek użycia broni. Ponadto plansze (15 szt.) oraz 2 duże zdjęcia zabytków wzbogacają ten fragment wystawy.

Dodać warto, że kolejnym stacjom wystawy towarzyszył także folder. – Każde z jego wydań posiadało odrębną szatę graficzną oraz zawierało uzupełnienia merytoryczne. Prezentowana ekspozycja stanowiąca ilustrację autorskiego spojrzenia na problematykę Ostrowa Lednickiego ma, w zamyśle jej twórcy, odpowiedzieć zwiedzającemu na kilka ważnych pytań, związanych z miejscem i rolą Lednicy w strukturze wczesnego państwa polskiego. Mam nadzieję, że spełnia ona te oczekiwania.

Fot 1. Wystawa lednicka w warszawskim Arsenale siedzibie Państwowego Muzeum Archeologicznego (fot. W. Kujawa)
Photo 1. Die Ausstellung zum Thema Lednica im Warschauer Arsenal Sitz des Archäologischen Staatsmuseums (Photo: W. Kujawa)

MPB

MUZEUM PODLASKIE W BIAŁYMSTOKU

Fot. 4. Tytułowa wystawa w białostockim ratuszu - siedzibie Muzeum Podlaskiego (fot. W. Kujawa)

Photo 4. Die betreffende Ausstellung im Rathaus in Białystok - Sitz von Muzeum Podlaskie (Photo: W. Kujawa)